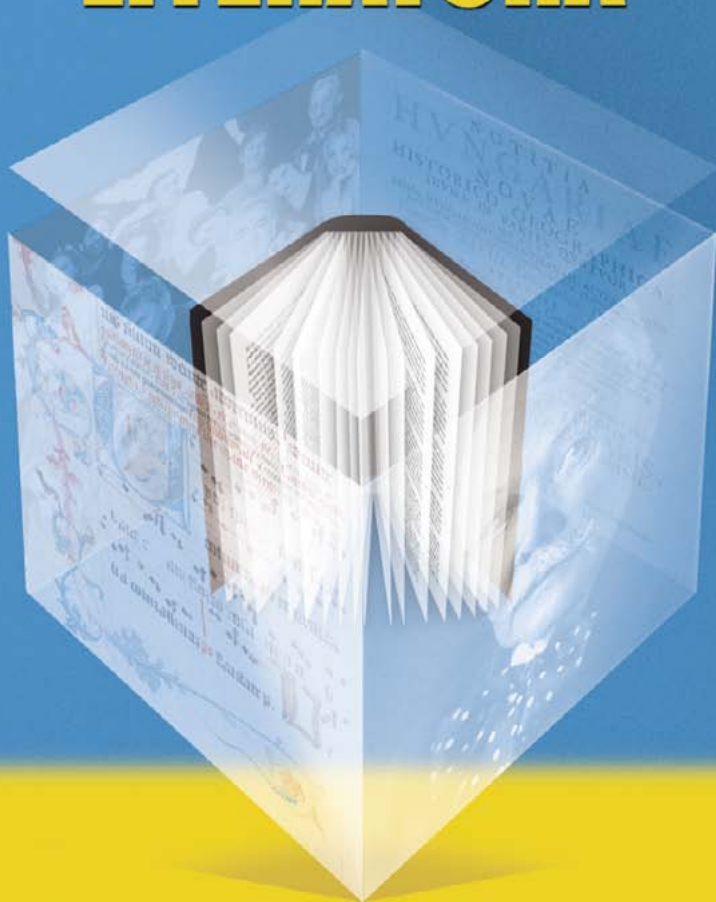

■ ■ ■ ■ ■ krok za krokom k maturite ■ ■ ■

LITERATÚRA

Martina Smiešková

FRAGMENT

Krok za krokom k maturite – Literatúra

Aj v tlačenej verzii.

Objednať si môžete na stránke
www.fragment.sk

Ďalšie e-knihy v edícii:

Krok za krokom k maturite – Matematika

Krok za krokom k maturite – Slovenský jazyk

Krok za krokom k maturite – Fyzika

Krok za krokom k maturite – Nemčina – gramatika

Krok za krokom k maturite – Angličtina – gramatika

Krok za krokom k maturite – Angličtina – konverzácia, reálie

Krok za krokom k maturite – Prehľad matematiky a fyziky

Krok za krokom k maturite – Dejepis I.

Krok za krokom k maturite – Dejepis II.

Krok za krokom k maturite – Náuka o spoločnosti

Martina Smiešková

Krok za krokom k maturite – Literatúra – e-kniha

Copyright © Fragment, 2011

Všetky práva sú vyhradené.

Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie rozširovať
bez písomného súhlasu majiteľov práv.

OBSAH

Úvod	4
Základné pojmy	5
Staroveká literatúra (3. tis. pred n. l. – 5. stor. n. l.)	10
Stredoveká literatúra (5. – 15. storočie)	18
Slovenská stredoveká literatúra (800 – 1500)	22
Humanizmus a renesancia v Európe (14. – 17. storočie)	25
Slovenská humanistická a renesančná literatúra (1500 – 1650)	30
Barok (16. – 18. storočie)	33
Slovenská baroková literatúra (1650 – 1780)	37
Klasicizmus (17. – 18. storočie)	41
Osvietenstvo a klasicizmus v slovenskej literatúre (1780 – 1840)	45
Romantizmus (koniec 18. až polovica 19. storočia)	50
Slovenská romantická literatúra (1830 – 1850)	55
Realizmus (1875 – 1918)	61
Slovenská realistická literatúra (1880 – 1918)	67
Literárna moderna (80. roky 19. storočia – 20. roky 20. storočia)	75
Slovenská literárna moderna (1900 – 1918)	79
Svetová literatúra medzi dvoma svetovými vojnami (1918 – 1945)	81
Slovenská literatúra medzi dvoma svetovými vojnami (1918 – 1945)	91
Svetová literatúra po roku 1945	112
Slovenská literatúra po roku 1945	126
Riešenia úloh	150
Register	156
Zoznam použitej literatúry	164

Úvod

Milí maturanti, v rukách držíte príručku, ktorá by vám mala pomôcť úspešne zmaturovať. Ak čítate tieto riadky, zrejme vás už niečím upútala. Možno obálkou, možno grafickou úpravou, ale ja dúfam, že vás zaujme najmä jej obsah. Je zostavená chronologicky, podľa jednotlivých časových a literárnych období. Pri každom období nájdete stručný výklad historických okolností vzniku literárneho obdobia spolu s jeho charakteristickými znakmi, črtami, najvýznamnejšími autormi a ich dielami. Súčasťou každej kapitoly je aj vysvetlenie základných pojmov súvisiacich s témou a krátka ukážka vybraného diela. Za každou kapitolou nájdete navyše kontrolné otázky, na ktoré sa určite pokúste nájsť odpoveď.

Možno je pre vás maturitná skúška zo slovenského jazyka a literatúry strašiakom. Ale vôbec ním byť nemusí. Aj keď si maturitné zadania vypracúva každá škola osobitne a sú teda všade iné, jedno majú určite spoločné – ich cieľom je preveriť nielen teoretické vedomosti žiakov, ale aj ich schopnosť nadobudnuté znalosti prakticky uplatniť, aby dokázali, že rozumejú čítanému textu. Súčasťou maturitných zadaní sú preto aj ukážky vybraných diel. Ak použijete na svoju prípravu práve túto príručku, nesústreďte sa len na teóriu, ale pokúste sa predovšetkým pozorne čítať úryvky z literárnych diel a hľadať v nich zmysel, pointu, nezvyčajné vyjadrovacie prostriedky, znaky doby a literárneho smeru. Učte sa orientovať v texte – snažte sa teóriu obliecť do praxe.

Prajem vám čo najpríjemnejšie učenie a úspešné zvládnutie maturitnej skúšky.

Autorka

Poznámka: V texte sa používajú prepisy cudzích vlastných mien v súlade s platnými Pravidlami slovenského pravopisu (Bratislava, Veda 2000) a so zásadami prijatými v Encyclopaedii Beliane (Bratislava, Veda 1999 n.), ktoré sa môžu líšiť od prepisov v ukážkach z diel vydaných pred prijatím týchto pravidiel.

Základné pojmy

Literatúra predstavuje systém, ktorý úzko súvisí s ľudskými dejinami a s vývojom ľudskej spoločnosti. Bez ľudí by literatúra neexistovala. Ľudské spoločenstvo je zasadené do politických, sociálnych, ekonomických, náboženských, kultúrnych a iných reálií. Preto literatúra, nech bola jej funkcia v rozličných obdobiach dejín akákoľvek, vždy odrážala vzťah človeka k spoločnosti a zobrazovala ho v čoraz zložitejších situáciách a súvislostiach. Preto je na jej pochopenie dôležité nielen poznať jej teóriu, ale aj pochopiť spoločensko-historické súvislosti, v ktorých vznikala (a často aj osobnosť autora, ktorého spoločnosť formovala). Názvom literatúra (z lat. *littera* – písmeno) sa v súčasnosti označujú dva veľké okruhy písomností:

- v širšom zmysle všetky slovesné diela rozličnej povahy, t. j. **neumelecké texty** – vedecké, politické, právnické, náboženské, publicistické a iné –, ale aj **umelecké texty**;
 - v užšom zmysle diela umeleckej povahy, čiže texty písané s estetickým zámerom a s umelecko-estetickou funkciou.
- Hlavným kritériom takéhoto členenia je autorský zámer, resp. funkcia textu. Pri tvorbe diela sa autor môže zamerať na odovzdávanie alebo uchovávanie informácií, alebo si kladie za cieľ vyvolať v čitateľovi estetický zážitok. Z tohto hľadiska rozdeľujeme literatúru na vecnú a umeleckú.

ROZDELENIE LITERATÚRY

1. VECNÁ LITERATÚRA

- Tvoria ju texty bez estetického účinku, zameriava sa na uchovávanie a prenos informácií zodpovedajúcich realite, na dokumentáciu.
- Delí sa na:
 - odbornú;
 - publicistickú;
 - administratívnu.

2. UMELECKÁ LITERATÚRA (krásna literatúra, beletria)

- Tvoria ju texty s estetickým zameraním, patria sem všetky diela lyriky, epiky a drámy, ktoré majú umeleckú hodnotu. Jej súčasťou je aj folklór.
- Realitu odráža v umeleckých obrazoch.

LITERÁRNE DRUHY

- Literárny druh je nadradeným pojmom pre jednotlivé žánre.
- Literárne druhy sa zakladajú na lyrickej, epickej a dramatickej povahe textu.
- Poznáme 3 základné literárne druhy: lyrika, epika, dráma.

LYRIKA (z gréc. *lyrika mele* – verše sprevádzané hrou na lýre)

- Pre lyriku je charakteristická predovšetkým viazaná (rytmizovaná) forma reči.
- Konkrétna báseň vyjadruje jednu základnú myšlienku, jeden silný zážitok z viacerých hľadísk.
- Lyrický text sa realizuje básnickými (poetickými) vyjadrovacími prostriedkami.
- Autora v nej zastupuje lyrický subjekt.
- Poézia (gréc. *poiesis* – tvorba) prvotne znamená viazanú reč.

zaujímavosť

Názov lyrika vznikol zo slova lýra, ktorým v antickom Grécku pomenovali hudobný nástroj. Hrou na lýre sprevádzali Gréci svoje piesne. Lyrické texty vznikali aj v starovekom Egypte ako pohrebné piesne, piesne na velebenie kráľov a piesne adresované bohom.

EPIKA (z gréc. *epikos* – dejový, vyzprávajúci, od *epos* – slovo, rozprávanie)

- Najrozšírenejší literárny druh.
- Prevláda v nej rozprávanie. Zakladá sa na deji, rozprávani príbehu, udalostí, typická je časová následnosť a postupnosť.
- Má veršovanú aj prozaickú podobu.
- Autora v nej zastupuje rozprávač.
- Hovorí sa o troch typoch epiky:
 - veľká (epos, román);
 - stredná (novela, humoreska, poviedka);
 - drobná (bájka, báj, rozprávka, povest', legenda, vtip).

DRÁMA (z gréc. *draó* – činiť, konať)

- V širšom význame pomenúva osobitný literárny druh rovnocenný s lyrikou a epikou, v užšom význame je názvom pre samostatný dramatický žáner (napr. tragédia alebo komédia).
- Jej základnou vlastnosťou je dialogická forma.
- Dramatický text je zväčša určený na divadelnú realizáciu, dej sa má odohrávať pred očami divákov.
- Absentuje v nej rozprávač.
- Predstavuje situáciu v prítomnosti, príznačná je teda preferencia prítomného času.
- Dráma si pomáha skokmi v čase, ktoré uskutočňuje prostredníctvom obrazov a dejstiev.

zaujímavosť

Dráma vznikla v starovekom Grécku z náboženských osláv Dionýza, boha vína a vinohradníkov, ale aj úrody a plodnosti. Dionýzos zbavoval ľudí starostí a prinášal radosť zo života.

Zhrnutie základných znakov jednotlivých literárnych druhov

Lyrika	Epika	Dráma
verš (rytmus)	próza	verš/próza
nesujetovosť	sujetovosť	sujetovosť
nedejovosť	dejovosť	dejovosť
gnómickeý čas	minulý čas	prítomný čas
statické motívy	dynamické motívy	dynamické motívy
monologickosť	dialogickosť	dialogickosť
obraznosť	hovorovosť	hovorovosť/obraznosť
opis, reflexia	rozprávanie	dianie (akčnosť)

zapamätaj si

Sujetovosť – usporiadanie dejových zložiek v diele, autor môže meniť časovú postupnosť, ľubovoľne organizovať príbeh podľa dôležitosti jednotlivých udalostí.
Gnómickeý – nadčasovosť.
Reflexia – úvaha.
Viazaná reč – grafické členenie básne, rytmus, rým, strofa.

LITERÁRNE ŽÁNRE

- Súhrnný názov pre určité skupiny literárnych diel, ktoré majú spoločné tematické, kompozičné a štylistické znaky.
- V rámci každého literárneho druhu možno vyčleniť množstvo literárnych žánrov.

Vybrané literárne žánre:

LYRIKA

Óda (z gréc. *óde* – pieseň)

- Lyrický žáner, ktorý vyniká nadnesenosťou, pátosom. Je typická vzrušením, nadšenými citmi a vzletnou formou.
- Pieseň oslavujúca významnú osobnosť, kolektív, tému (národ, sloboda, príroda).
- Vznikla v antickej poézii ako zborová oslavná pieseň, jej najznámejším tvorcom bol Horácius.

Elégia (z gréc. *elegos* – žalospev)

- Lyrický žáner smutného, melancholického ladenia. Charakterizuje ju zobrazenie pokojného žiaľu, smútku.
- Vznikla až v rímskej poézii.

Idyla (z gréc. *eidyllion* – obrázok)

- Lyrická báseň menšieho rozsahu, v ktorej dominuje obdiv k dedinskému prostrediu.
- V slovenskej literatúre sa udomácnila pod názvom selanka.

Žalm (z gréc. *psalmos* – hra na strunovom nástroji)

- Náboženská pieseň kresťanskej liturgie, má elegický charakter.
- Pôvod žalmov siaha do starohebrejskej literatúry, v ktorej vznikla **Kniha žalmov** obsahujúca 150 textov. Tradícia ich pripisovala kráľovi Dávidovi. Kniha žalmov je súčasťou Biblie.

Pieseň

- Najrozšírenejší typ básne, spájajúci poéziu s hudbou.
- Člení sa na strofy, je základným útvarom ľudovej poézie a zároveň najjednoduchšou formou umelej poézie, preto mnohé piesne zľudovali (napr. V. Pauliny-Tóth: Prídi, Janík premilený).

EPIKA

Epos (z gréc. *epos* – slovo, reč)

- Pred románom najväčší žáner epiky.
- Prvé eposy sa opierali o báje starovekých národov a boli to tzv. hrdinské a bohatierske eposy.
- Má záväznú kompozíciu:
 - propozícia – krátke naznačenie deja;
 - invokácia – vzývanie múz alebo bohov;
 - enumerácia – predstavovanie bojovníkov;
 - opis boja;
 - deus ex machina – zásah bohov do deja;
 - ovplyvnenie udalostí zázračnými prvkami;
 - opis vedľajších udalostí;
 - peronácia – záver, zakončenie príbehu.

- Postavami sú nadprirodzené bytosti, niekedy bohovia alebo polobohovia.
- Hlavnou postavou je osoba s výnimočnými vlastnosťami a schopnosťami, ktorá s pomocou bohov koná zázračné činy.
- Prelínajú sa v ňom prvky reality a fantastiky, pozemského a nadpozemského života.

Balada (z lat. *ballare* – tancovať)

- Epický žáner so smutným až pochmúrnym dejom, ktorý má obyčajne tragický záver.
- Obsahuje aj lyrické a dramatické prvky.
- Dej je zhustený, podáva sa iba v náznakoch.
- Často sa v nej vyskytuje refrén.

Poviedka

- Epický žáner malého alebo stredného rozsahu.
- Spracúva iba jednu udalosť a má len jednu zápletku.
- Vyznačuje sa pokojnejším opisom deja.
- Má vyhranené postavy, ich charaktery sa v priebehu deja nemenia.

Novela (z tal. *novella* – novinka)

- Epický žáner stredného rozsahu, ktorý tvorí medzistupeň medzi malou a veľkou epikou.
- Má vymedzenú kompozíciu bez odklonov od ústrednej dejovej línie (tým sa líši od poviedky).
- Vystupuje v nej málo postáv (4 – 5).
- Vyrozpráva vždy iba jednu udalosť.
- Dej odráža každodenný život bez nároku na výnimočnosť.
- Postavami nie sú nadpriemerní ľudia, musia však byť zaujímaví.

Román (z franc. *roman*, z lat. *lingua Romana* – jazyk románsky, t. j. ľudový)

- Žáner veľkej epiky, vyznačuje sa veľkou pestrosťou.
- Súbor textov s prevahou dejových zložiek, s viacerými postavami a so zložitými vzťahmi medzi nimi.
- Základným princípom je dej, postavy (aj rozprávač) a priestor, kde sa dej odohráva.

Rozprávka

- Krátky epický žáner ľudovej slovesnosti, v ktorom vždy dobro zvíťazí nad zlom.
- Vystupujú v nej nadprirodzené bytosti (draci, strašidlá a pod.), magické predmety (lietajúci koberec, čarovný prútik a pod.) a magické čísla (3, 7, 12).
- Na začiatku a na konci príbehu nájdeme ustálené formulky (Kde bolo, tam bolo, za siedmimi horami..., A žili šťastne, až kým nepomreli...).

DRÁMA

Tragédia (z gréc. *tragóidia* – capí spev)

- Najstarší dramatický žáner, ktorého hlavným znakom je boj jednotlivca, prípadne skupiny s nepriateľskými silami.
- Hlavný hrdina v tomto boji musí zahnúť, hoci je obdarený výnimočnými vlastnosťami.
- Ústrednou postavou je vždy nadpriemerný človek.
- Klasická dráma má závažnú kompozíciu:
 - expozícia – uvádza diváka do času a prostredia;
 - zápleтка – zauzľovanie deja;
 - kríza – vyvrcholenie;

- peripetia – nečakaný dejový obrat;
- katastrofa – riešenie konfliktu, hoci aj katastrofickým spôsobom.

Komédia (z gréc. *kómódiá*, *komos* – veselý sprievod, *oide* – spev, pieseň)

- Základný dramatický žáner, ktorého podstatou je komickosť s cieľom vyvolať smiech.
- Už základný konflikt je komický, lebo hrdina si buď určí nezmyselný cieľ, alebo si zvolí neprimerané prostriedky na jeho dosiahnutie.
- Ak sa komickosť zakladá na charaktere postáv, hovoríme o charakterovej komike, ak na grotesknosti situácie, hovoríme o situačnej komike.
- V porovnaní s tragédiou zobrazuje každodennosť, reálny život v nej prevláda nad výnimočnosťou a vznešenosťou.

Veselohra

- Novodobá komédia.
- Zakladá sa na humore, ktorý sa realizuje prostredníctvom žartu a situačnej komiky.
- Vo veselohre postavy vedia o svojej smiešnosti, často si zo seba strieľajú (rozdiel medzi veselohrou a komédiou).

Preskúšaj sa

1. Vysvetli rozdiel medzi vecnou a umeleckou literatúrou.
2. V ktorom historickom období vznikli základy väčšiny literárnych druhov a žánrov?
3. Aký je rozdiel medzi literárnym druhom a literárnym žánrom?
4. Porovnaj lyriku s epikou, lyriku s drámou, epiku s drámou.
5. Vymenuj niekoľko lyrických žánrov.

Staroveká literatúra (3. tis. pred n.l. – 5. stor. n.l.)

Starovekú literatúru tvorí:

- orientálna literatúra: sumerská, akkadská, egyptská, indická, hebrejská;
- antická literatúra: grécka, rímska.

ORIENTÁLNA LITERATÚRA (3. TIS. PRED N. L. – 5. STOR. N. L.)

SUMERSKÁ LITERATÚRA

Historické okolnosti vzniku

Na Blízkom východe v oblasti medzi riekami Eufrat a Tigris vzniklo úrodné územie nazývané už v staroveku Mezopotámia – Medziriečie. Celá oblasť Mezopotámie sa rozdeľovala na niekoľko častí: na severe to bola Asýria, v strednej časti Babylonia a na juhu Sumer.

Územie Mezopotámie obývali Sumeri, Akkadi, Amoriti a iné kmene. Práve Sumeri pravdepodobne vynášali alebo aspoň zdokonalili klinové písmo. Vznik a používanie písma si vynútila rozsiahla administratíva a hospodárska agenda mestských štátov. Počiatku to boli len rozličné značky, ktorými sa označovali počty zvierat, veľkosť úrody či počty bojovníkov. Najstarším písmom bolo **obrázkové písmo**, z ktorého sa vyvinulo **klinové písmo**. V oblasti Mezopotámie žila jedna z najstarších civilizácií Blízkeho východu.

Literárne diela

Sumerského, babylonského a asýrskeho pôvodu je monumentálny hrdinský **Epos o Gilgamešovi**.

- Jeho hrdinovia žijú, trpia a umierajú ako ostatní ľudia, ale sú obdarení nadľudskou silou.
- Sumerský kráľ Gilgameš je pravdepodobne historická postava, mesto Uruk bolo jedným z najstarších mestských štátov Mezopotámie.
- Má dve časti: o priateľstve hlavného hrdinu s Enkiduom a o Gilgamešom márnom úsilí dosiahnuť večný život.
- Nesmrteľnosť hrdina dosiahne svojimi skutkami, nesmrteľnosť sa chápe ako výnimočnosť človeka.
- Význam eposu spočíva v neskoršom prevzatí jeho bájoslovných prvkov hebrejskou a gréckou kultúrou (napr. tému potopy sveta, ktorá sa spracúva v Epose o Gilgamešovi, nájdeme v Biblii aj v gréckych mýtoch) a v podčiarknutí zmyslu priateľstva, hľadani východísk zo životných situácií v boji s osudom a v úsilí o prospech všetkých, ktorí sú človeku zverení.

Krátky obsah

Obyvatelia sa sťažujú bohom na vládcu Gilgameša a tí stvorili polodivného človeka Enkidua, ktorý Gilgameša v zápase premôže. Spriatelí sa a s pomocou boha slnka Šamaša v li-banonských horách spoločne zabijú hrozného strážcu cédrového lesa Chuvavu. Po návrate do Uruku sa do Gilgameša zaľúbi bohyňa Ištar. Gilgameš ju odmieta a za trest ho napadne nebeský býk. Spolu s Enkiduom býka zabijú, ale Enkidu musí zomrieť. Gilgameš ho oplakáva a vydá sa hľadať tajomstvo večného života. To pozná jediný nesmrteľný človek Utanapišta, ktorý prežil potopu sveta. Gilgameš má bdiť šesť dní a sedem

zapamätaj si

Mýtus – báj, epický žáner, ktorý odráža primitívny názor človeka na vznik sveta, vesmíru, ľudstva. Najčastejšou témou bájí je život bohov. Najznámejšie sú grécke báje o Héraklovi, o Prométheovi atď. V našej mytológii je to napr. topenie Moreny, víťanie jari, jánske ohne a pod.

Mytológia, bájoslovie – súbor bájí jedného národa.

nocí, ale unavený spáva, a tak stráca nádej na nesmrteľnosť. Nepomôže mu ani získanie tajomnej rastliny večného života, lebo ju v nestráženej chvíli prehltnie had. Zostáva mu návrat do Uruku a pýcha na vlastné dielo – pevné mestské hradby.

HEBREJSKÁ LITERATÚRA

Historické okolnosti vzniku

Od 14. st. pred n. l. začali z východu prenikať do Palestíny kočovné semitské kmene. Podľa tradície 12 semitských kmeňov – Izraelitov – vytvorilo židovský národ. Priestor na usídlenie si hľadali aj v Egypte, odkiaľ ich do Palestíny vyviedol Mojžiš. Kráľ Dávid rozšíril územie izraelského štátu a za hlavné mesto si vybral Jeruzalem. Jeho syn Šalamún tu postavil chrám, v ktorom Izraeliti vzdávali úctu svojmu bohovi. Ich náboženstvo bolo monoteistické – uctievali jedného boha. Seba pokladali za vyvolený národ. Ich posvätnou knihou je Starý zákon.

Literárne diela

Hebrejská literatúra je najmladšia z literatúr Blízkeho východu. Zachovala sa nepretržitým ústnym podaním a predstavuje ju v prvom rade **Biblia**.

- Je súčasne umeleckým, náboženským, historickým aj doktrinársnym (neomylným) a večným dielom. V stredoveku sa stala najuznávanejšou literárnou autoritou.
- Obsahuje texty, ktoré vznikli v rozličných časových obdobiach a napísali ich rozliční autori. Zahŕňa niekoľko desiatok spisov.
- Nachádza sa v nej mnoho frazeologizmov, ktoré sa bežne používajú v modernom jazyku: oko za oko, zub za zub; stáť ako solný stĺp; kto je bez viny, nech prvý hodí kameňom a pod.
- Delí sa na dve časti: Starý zákon (Stará zmluva), Nový zákon (Nová zmluva).

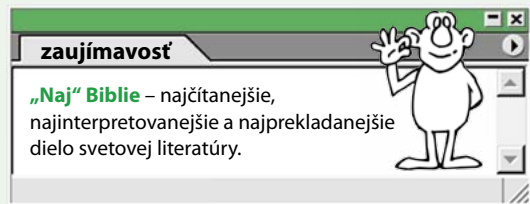
■ Starý zákon:

- svätá kniha židovského náboženstva, židia ju volajú **Tóra** (zákon);
- obsahuje históriu židovského národa od stvorenia sveta po narodenie Ježiša Krista, proroctvá o čakanom Mesiášovi, ktorý má vykúpiť vyvolený národ, mravné ponaučenia a rady, ľúbostné básne;
- tvorí ho 46 kníh, ktoré sa dajú rozdeliť do troch kategórií:
 - historické (dejepisné): päť kníh Mojžišových (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium), Kniha Jozuova, Kniha sudcov, Kniha Rút;
 - poučné a básnické: Kniha Jóbova, Kniha žalmov, Kniha prísloví a ďalšie;
 - prorocké: knihy prorokov Izaiáša, Jeremiáša, Ezechiela, Daniela a iné.

■ Nový zákon:

- tvorí ho 27 kníh, ktoré vznikali v rokoch 30 – 50 n. l.;
- hovorí o živote, účinkovaní a smrti Ježiša Krista, o založení a fungovaní prvotnej cirkvi;
- aj knihy Nového zákona sa delia na tri časti:
 - historické (dejepisné): štyri evanjeliá (podľa sv. Matúša, Marka, Lukáša a Jána) a Skutky apoštolov;
 - poučné: 14 listov sv. Pavla, List sv. Jakuba, 2 listy sv. Petra a ďalšie;
 - prorocké: Zjavenie sv. Jána, čiže Apokalypsa.

- Príbehy a postavy Biblie inšpirovali mnohých umelcov: známa je Sixtínska kaplnka od Michelangela, ktorej steny sú pomalované výjavmi zo Starého zákona, jej prednú stenu zdobí freska posledného súdu; motív Kaina a Ábela nájdeme v modernej literatúre v diele J. Steinbecka Na východ od raja; mýtus o stvorení a zániku sveta v diele kolumbijského autora Márqueza Sto rokov samoty, posledné dni Ježiša Krista spracoval A. L. Weber v modernom rockovom muzikáli Jesus Christ Superstar či Mel Gibson vo filme Umučenie Krista.

Podobenstvo o rozsievачovi

Počúvajte! Rozsievач vyšiel rozsievat! Ako sial, jedno zrno padlo na kraj cesty, prileteli vtáky a pozobali ho. Druhé padlo na skalnatú pôdu, kde nemalo veľa zeme a hneď vzišlo, lebo nebolo hlboko v zemi, ale keď vyšlo slnko, zahorelo, a pretože nemalo koreňa, uschlo. Iné zasa padlo do trnia, ale trnie vyrástlo, udusilo ho a ono neprinieslo úrodu. Iné zrná padli do dobrej zeme, vzišli, rástli a priniesli úrodu: jedno tridsaťnásobnú, druhé šesťdesiatnásobnú a iné stonásobnú.

(Evanjelium podľa Marka)

poznámka

Biblia, to nie sú len evanjeliá, podobenstvá, poučenia, to sú aj príbehy plné nenávisťi, zrady, vojen a bojov, nevery, ale aj čistej lásky (nájdeš v nej jednu z najkrajších ľúbostných básní – Velpieseň alebo Pieseň piesní), ale za tým všetkým treba vedieť nájsť podstatu, tak ako v každom hodnotnom literárnom diele.

zapamätaj si

Literárna autorita – dielo, ktoré autori v iných obdobiach hojne napodobňujú alebo citujú, čím vzniká osobitný postup písania – **imitácia**.

Frazeologizmus – ustálené slovné spojenie s preneseným (obrazným) významom: príslovia, porekadla, prirovnania atď.

Podobenstvo – epický žáner menšieho rozsahu, ktorý obsahuje poučenie s výchovným zámerom, známy aj pod pojmom **paralela**. Rozpráva príbeh s preneseným významom a mravoučným charakterom. Veľa podobenstiev obsahuje Biblia: o mánotratnom synovi, o rozsievачovi zrna, o múdrych pannách a pod.

Preskúšaj sa

1. S čím súvisí vznik a používanie písma?
2. Ktoré je najstaršie dochované dielo a v čom spočíva jeho význam?
3. Pokús sa vymenovať „naj“ Biblie.
4. Nájdi ďalšie biblické frazeologizmy.
5. Nájdi v diele Epos o Gilgamešovi typické prvky starovekej literatúry.
6. Vysvetli pojmy epos, žalm a podobenstvo.

ANTICKÁ LITERATÚRA (9. STOR. PRED N. L. – 5. STOR. N. L.)

- Je najstaršou, veľmi významnou a svojim vplyvom dodnes pôsobiacou epochou v literárnej tvorbe Európy.
- Zahŕňa starovekú grécku a rímsku literatúru.

zapamätaj si

Antika – z lat. *antiquus* – starobylý, starý – súhrnný názov pre grécky a rímsky starovek a jeho kultúru.

GRÉCKA LITERATÚRA (9. STOR. PRED N. L. – 5. STOR. N. L.)

Historické okolnosti vzniku

Grécka civilizácia sa rozvíjala na Peloponézskom polostrove a na ostrovoch v Egejskom mori. Gréci žili vo vyspelých mestských štátoch – polis (Mykény, Atény, Sparta, Olympia, Delfy atď.). Nie všetky štáty poznali tzv. otrokársku demokraciu, v niektorých vládli králi, v iných tyrani. Všetkých však spájal ideál **kalokagatie** – **spojenia krásy a dobra, tela a duše**. Každý človek preto dbal nielen na svoj telesný vzhľad, ale aj na svoje vnútro, vzdelanie, na svoju dušu. Grékom sa tak podarilo rozvíjať a spojiť telesné s duchovným a duševným.

Na gréckych ostrovoch sa v priebehu stáročí vyvinula civilizácia, ktorá sa stala základom západnej európskej civilizácie. Gréci dali svetu demokraciu, tyranu, architektúru, sochárstvo, filozofiu, olympijské hry, 24 písmen abecedy a literatúru, ktorá zahŕňala lyriku, epiku aj drámu. Vytvorili základ, ktorý sa počas ďalších storočí ďalej rozvíjal.

Epika

Ža najstaršie sa považujú grécke mýty. Medzi najznámejšie patria **mýty o Daidalovi a Ikarovi, Minótaurovi, Héraklovi, Oidipovi a Antigone, Prométheovi** atď. Stali sa inšpiráciou pre autorov v ďalších historických obdobiach, ale aj zdrojom frazeologizmov, ktoré sa dodnes používajú v rozličných jazykoch Európy.

V období rozpadu rodovej aristokracie (do polovice 7. stor. pred n. l.) vznikajú najlepšie diela gréckej epiky: **Homérove historické eposy Ilias a Odysea**.

Homér bol slepý grécky básnik alebo spevák. V tom období sa básne neregistrovali, ale spievali v sprievode lutny. Dosiať sa nepodarilo s určitou potvrdiť, že Homér skutočne napísal celé dva eposy. Napriek tomu Nemec Heinrich Schliemann na základe eposov v roku 1870 objavil základy Tróje a neskôr aj Mykény a tým dokázal historický základ týchto diel. Slovo básnik znamenalo v Grécku to isté čo Homér a básnikovi sa dostávalo priam božskej úcty.

zapamätaj si

Niektoré frazeologizmy z gréckej mytológie:

- vyčistiť Augiášov chliev** – upratať veľký neporiadok;
- Tantalove muky** – neznesiteľné utrpenie;
- jabĺko sváru** – problém, ktorý rozháda viaceré strany;
- Achillova päta** – zraniteľné miesto;
- verná ako Penelopa** – prirovnanie o vernosti ženy mužovi.

Ilias (Iliada)

- Obsahuje 15 696 hexametrových veršov a dejovo sa dotýka posledných 51 dní desaťročnej trójskej vojny s početným retrospektívami. Z nich sa dozvedáme o celkovom priebehu bojov.
- Vystupujú tu najvýznamnejší grécki hrdinovia, medzi ktorými vyniká Achilles a Odyseus, ale do deja zasahujú aj antropomorfovaní grécki bohovia, ktorí pomáhajú aj jednej, aj druhej strane (Tróji aj Grékom).
- Idealizuje postavy ľudí a zdôrazňuje úlohu osudovosti.
- Názov Ilias pochádza z gréckeho slova líon a znamená Trója.

Krátky obsah

Príčinou vojny bol únos krásnej Heleny, manželky spartského kráľa Menelaa, synom trójskeho kráľa Priama, kráľovičom Parisom. Menelaos s bratom Agamemnónom, kráľom Mykén, zorganizoval odvetnú výpravu gréckych kmeňov proti Tróji. Gréci bojujú už desať rokov, ale víťazstvo sa prikláňa raz na jednu, raz na druhú stranu aj pričinením bohov, ktorí sú tiež rozdelení na dva tábory. Ku koncu vojny sa Achilles odmieta zúčastniť bojov, lebo Agamemnón mu odňal ukoristenú otrokyňu. Jeho výzbroj si požiči priateľ Patroklos, ktorého však zabije trójsky hrdina Hektor v domnení, že je to Achilles. Epos vrcholí opisom súboja Achilla s Hektorom. Končí sa Achillovým víťazstvom a potupou zabitého Hektora, ktorého vláčia okolo trójskych hradieb a nakoniec ho vydajú kráľovi Priamovi.

zapamätaj si

Hexameter – verš zo 6 daktylských a spondejských stôp. Spolu s pentametrom (5 daktylských a spondejských stôp) tvorí elegické distichon.

Retrospektíva – návrat do minulosti, k predchádzajúcim udalostiam.

Antropomorfizmus – poľudštenie – grécki bohovia nemali ideálne božské vlastnosti (okrem nesmrteľnosti), podobali sa ľuďom vzhľadom aj charakterom (milovali, nenávideli, intrigovali, závideli).

Odysea

- Pozostáva z 24 spevov a 12 111 veršov.
- Viaže sa k trójskej vojne, hlavným hrdinom je strojca víťazstva Grékov pri Tróji – Odyseus. Dej sa odohráva počas 41 dní posledného roka desaťročného Odyseovho putovania z Tróje na rodnú Itaku.
- Vyjadruje vyšší mravný názor na osobnú a spoločenskú zodpovednosť – túžbu po rodine a vlasti. Opisuje boj človeka s osudom aj zodpovednosť bohov a ľudí za vykonané činy.
- Hrdinov i prostredie zachytáva farbisto, intenzívne city a konanie postáv vrcholia v ostrých konfliktoch.
- Zložitost príbehu a vyššia umelecká hodnota textu vedú k názoru, že túto skladbu nenapísal ten istý autor ako Iliadu.

Ezopove bájky

- Väčšina sa odohráva vo svete zvierat, ktoré majú ľudské vlastnosti.
- Na základe charakteristických vlastností sa zvieratá stávajú typom a majú prisúdené miesto a spôsob správania, napr. prefikaná líška, pracovitý mravec, krutý lev.
- Ezop žil v 6. st. pred n. l. Pôvodne bol otrok. Do Grécka prišiel z Trácie alebo Frýgie. Vraj bol veľmi škaredý a hrbatý, zato však duchaplný a vtipný.

Lyrika

Medzi jej najznámejších autorov v starovekom Grécku patrili:

Archilochos, Alkaios, Anakreón a poetka **Sapfo**.

Sapfo (7. – 6. stor. pred n. l.)

- Žila na ostrove Lesbos, kde zriadila „dom múz“ – Museion. V ňom zhromaždila mladé dievčatá, aby tu slúžili bohom a učili sa umeniu. Už v staroveku jej prisúdili označenie „desiata múza“.
- Vo svojich básňach bez zábran vyjadrovala city a vášne. Byzantskí spisovatelia jej tvorbu ostro odsúdili ako neprístojnú, a preto v 11. storočí jej rukopisy spálili.

Modlitba k Afrodite – jediná báseň Sapfo, ktorá sa zachovala celá.

Dráma

- Najväčší úspech v tomto období dosiahla grécka tragédia, ktorej najvýznamnejšími tvorcami boli **Aischylos, Sofoklés** a **Euripidés**, a komédia, ktorú rozvíjal najmä **Aristofanés**.
- V antickej dráme sa dodržiavala tzv. jednotu miesta, deja a času. Znamená to, že príbeh sa odohrával na jednom mieste (napr. palác a jeho blízke okolie) počas približne 24 hodín a bol jednoduchý, bez väčších digresíí, mal jednoduchý konflikt, nevystupovalo v ňom veľa postáv.
- Z pôvodných osláv Dionýza sa v dráme zachovalo spojenie slova, hudby a tanca, iba dialógy sa recitovali.
- V gréckej dráme hrali len muži (aj ženské postavy), ženy dokonca nesmeli byť ani v hľadisku amfiteátra. Herci vystupovali v maskách, ktoré súviseli so starým kultom Dionýza a pôvodne mali magický význam. Kvôli dobrej viditeľnosti mali herci topánky s vysokou podrážkou a podpätkami a väčšinou iba stáli a recitovali svoje dialógy.
- Tradičnou súčasťou drámy bol chór – zbor, ktorý svoje partie spieval a sprevádzal ich tancom.
- Hlavnou postavou bol silný človek s dobrým charakterom, ktorý bojoval za vyššie princípy, božie zákony a mravné hodnoty. V tomto boji bol ochotný aj zomrieť.

zapamätaj si

Bájka – krátky epický útvar, veršovaný alebo neveršovaný, v ktorom zvieratá, rastliny alebo neživé predmety konajú a hovoria ako ľudia (antropomorfizácia). Text má výchovné zameranie, na začiatku alebo na konci je vyslovené poučenie.

zapamätaj si

Digresia – odbočenie z deja, vedľajšia dejová línia.
Dialóg – rozhovor dvoch alebo viacerých postáv. Prehovor jednej postavy sa nazýva **monológ**.
Chór – v tragédii ho tvorilo 12 – 15, v komédii 24 ľudí, vyjadroval posolstvo bohov, komentoval dej, charakterizoval postavy a ich činy.

- Najvýznamnejšie diela gréckej drámy: Sofoklés: **Antigona, Kráľ Oidipus** – tragédie; Aischylos: **Pripútaný Prométheus, Oresteia** – tragédie; Euripidés: **Trójanky, Ifigénia v Tauride, Medea** – tragédie; Aristofanés: **Oblaky, Jazdci, Lysistrata** – komédie.

Sofoklés (asi 496 – 406 pred n. l.)

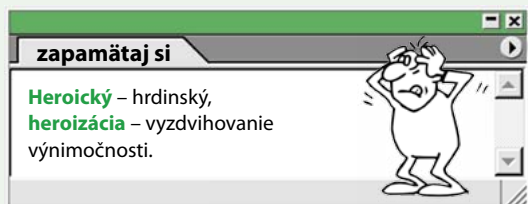
- Aténsky dramatik, autor antických tragédií, ktorý pôsobil aj ako herec, často vyhral dramatické súťaže, zastával významné štátnické funkcie. Považuje sa za absolútny vzor tvorcu tragédií.
- Zo 123 jeho hier sa zachovalo 7 tragédií: **Antigona, Elektra, Kráľ Oidipus, Oidipus na Kolóne, Aias, Filoktetes, Trachinčanky**.
- Hrdinov obdaril ideálnymi vlastnosťami, vyjadril nimi vieru v rozumové a mravné hodnoty človeka.

Antigona

- Spracúva mytologický námet vojny „siedmich proti Tébam“.
- Dej nie je motivovaný zásahmi vyšších božských síl, odohráva sa výlučne v rovine medziľudských vzťahov.
- Je to heroizácia človeka (Antigona), ktorý musí zápasiť s osudom. Proti sebe stojí autorita štátnej moci (vládca Kreón a jeho zákony – nepochováť Polyneika ako vlastizradcu) a žena ochotná obetovať svoj život v mene nepísaných božích zákonov (pochovávať mŕtvych).
- Zrážka medzi mocou (Kreónom) a mravným princípom (pochovanie človeka Antigonou) je generačným konfliktom. Mladí (Antigona, Haimón) predstavujú mladú generáciu ochotnú diskutovať, vysvetľovať, presviedčať. Staršia generácia (Kreón) stavia svoju autoritu na sile a bezvýhradnej poslušnosti.

Krátky obsah

Antigonini bratia Polyneikés a Eteoklés zápolili o vládu nad Tébamí. Polyneikés opustil vlasť a o nejaký čas sa vrátil s vojskom, aby sa zmocnil vlády. V boji padol on i jeho brat Eteoklés. Nový vládca, ich strýko Kreón, zakázal Polyneika pochovať, lebo bojoval proti vlasti. Antigona sa vzoprela Kreónovmu príkazu a brata pochovala. Na príkaz rozhnevaného Kreóna dajú Antigonu zaživa zamurovať v skalách za mestom, kde sa obesí. Jej snúbenec Haimón, syn Kreóna, prekláje otca a zahynie vlastným mečom. Keď to vidí jeho matka Eurydika, aj ona spácha samovraždu. Až vtedy si zdrvený Kreón uvedomí svoju vinu. Pre jeho blízkych je však už neskoro.

Ukážka

Antigona: Chceš ešte niečo iné ako moju smrť?

Kreón: Nie, nechcem. Tvoja smrť mi postačí.

A: Čo teda váhaš? Mne sa bríd každé slovo z tvojich úst a ani nechcem, aby sa mi nebrídilo, tebe sa zas iste bríd všetko na mne. Ale uznaj – čím by som si mohla získať väčšiu slávu než tým, že som pochovala brata? Tito všetci by mi dali za pravdu, no strach im zviazal jazyk. To len tyranovi žičí šťastie okrem iného i v tom, že môže hovoriť a robiť, čo si zmyslí.

K: Nehanbiš sa, že sa

správaš ináč ako ostatní?

A: Je hanbou ctiť si brata?

* * *

A: Ó, ty hrobka, svadobná sieň moja, moje večné väzenie! Tak teda idem k svojim mŕtvym! Veľa už ich je u Persefony v podsvetí a dnes tam zostúpim ja posledná a najbiednejšia z nich, skôr než som vyčerpala mieru svojich dní! Mám iba jednu nádej – že tam budem milá otcovi aj matke,

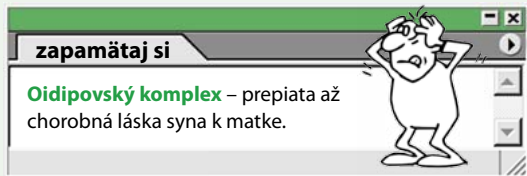
*milá tebe, drahý brat! Veď som vás
vlastnoručne umyla aj obliekla,
aj obeť som vám vykonala na hrobe!
Hľa, Polyneikos! Za to, že som pochovala
tvoje telo – táto odmena! Môj drahý
braček, Kreontovi sa to zdá byť
zločinom a bezočivosťou! A tak ma
dáva odviecť násilím! Ja, panna, ktorá
ešte nevie, čo je svadobný spev, čo je
manželstvo, čo deti, musím odísť, opustená
priateľmi – a za živa! – do ríše mŕtvych!*

*Aký boží zákon som to porušila?
Oplatí sa ešte pozdvihnúť, mne
nešťastnej, tvár k bohom? Kde mám hľadať pomoc?
Zbožný čin mi vyčítajú ako bezbožnosť!
Ak sa aj bohom vidí správnym moje
potrestanie, možno v Háde prídem na to, v čom
som chybila! Ak ale urobili chybu pozemšťania,
nežičím im väčšie zlo
než akého sa dopúšťajú voči mne!*

(Sofoklés: Antígona)

Kráľ Oidipus

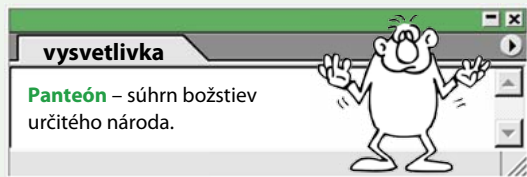
- Tragédia o zodpovednosti človeka, vychádza z mýtu o Oidipovi, synovi tébskeho kráľa Laia a kráľovnej Iokasty, ktorý nešťastnou náhodou zabije svojho otca a ožení sa s vlastnou matkou, s ktorou má aj deti (netuší, že sú to jeho rodičia).
- Zmyslom drámy je hlboká viera v človeka, v jeho rozumové a mravné hodnoty.
- Oidipus stále hľadá príčinu vecí, je pripravený niesť zodpovednosť za vinu, aj keď spáchanú nevedomky, a prijať trest.
- Myslí aj na dobro svojich blízkych, ale aj svojej obce (vyšší mravný princíp).

RÍMSKA LITERATÚRA (3. STOR. PRED N. L. – 5. STOR. N. L.)

Historické okolnosti vzniku

V roku 146 si Rimania v rámci svojej dobyvačnej politiky podmanili grécke mestské štáty a vytvorili z nich novú provinciu Achája. Rimania boli obdivovateľmi gréckej kultúry, a preto sa snažili prevziať či napodobniť z Grécka, čo sa dalo. Prevzali panteón božstiev (len im dali latinské mená), napodobňovali grécke umenie, grécki otroci vychovávali rímske deti a dokonca aj svoj pôvod sa Rimania snažili nájsť v Grécku. Dejiny rímskej literatúry sa začínajú neskôr, v čase, keď grécka literatúra už prekvitala. To rímsku literatúru výrazne ovplyvnilo: kým v Grécku literatúra vznikala z ľudových foriem, Rimania zväčša prevzali už hotové formy z gréckeho písomníctva.

Dráma

Titus Maccius Plautus (asi 250 – 184 pred n. l.)

- Zaraďuje sa medzi najvýznamnejších rímskych dramatikov.
- Námety čerpal z každodenného života, no ich dej sa odohrával v Grécku, najčastejšie v Aténach.
- Diela: **Komédia o hrnci**, **Pseudolus**, **Chvastavý vojak** – komédie.

Epika

- Jej rozvoj súvisel so spoločenským a politickým životom v Ríme.
- Začala sa rozvíjať postupným vzostupom rečníctva a dejepisectva.
- Predstavitelia: **Marcus Tullius Cicero**: O štáte, O zákonoch, O senáte; **Gaius Julius Caesar**: Zápisky o vojne v Galii; **Titus Lucretius Carus**: O podstate sveta – filozofické zápisky; **Publius Cornelius Tacitus**: Letopisy a Dejiny – historické diela.